

GIERZWALUWBESCHERMING - NEDERLAND

jaargang 2
mei 2003
nummer 1

GIERZWALWEN

Bulletin

GBN werkt aan bekendheid

Gierzwaluwen Bulletin - jaargang 2, nummer 1 mei 2003

Gierzwaluwen Bulletin is het informatieblad van de vereniging Gierzwaluwbescherming - Nederland (GBN) en verschijnt 2 maal per jaar voor leden en donateurs.
Overname van artikelen en illustraties in overleg met de redactie.

Redactie

Marleen Andriessen, Marjo van der Lelie

Redactieadres/ kopij/ losse nummers

Marjo van der Lelie, P.J. Troelstralaan 44, 3818 KT Amersfoort
Tel.: (033) 46136 30. E-mail: cf.vanderlelie@hccnet.nl

Secretariaat

Marleen Jonker-Andriessen, Fideliolaan 78, 1183 VN Amstelveen
Tel.: (020) 645 52 07. E-mail: gbn-ned@planet.nl

Leden-/donateuradministratie

Fred van der Lelie, P.J. Troelstralaan 44, 3818 KT Amersfoort
Tel.: (033) 46136 30. E-mail: cf.vanderlelie@hccnet.nl

Lidmaatschap / donatie

Contributie per kalenderjaar □ 10,- op postrekening nr. 9145004 t.n.v. Gierzwaluwbescherming - Nederland te Amersfoort, onder vermelding van: 'lidmaatschap 2003' (of: 'donatie 2003'). Opzeggingen dienen in het lopende verenigingsjaar voor 1 december schriftelijk te geschieden. Donateurs graag vermelden of zij het Gierzwaluwen Bulletin willen ontvangen.

Internet: <http://www.gierzwaluw.com>

ISSN: 1569-3635

Inhoud

Jaarverslag2002/2003	3
SOVON's broedvogelatlas	4
Vogel van het jaar in Duitsland	5
Groeistadia gierzwaluwen	6
Torenvalk als bedreiging	8
Dakpannen aanpassen	9
Lokken met geluid	10
Reactie Vogelbescherming	10
Gevleugelde inwoning	10
Regionieuws	12
Korte berichten	13
Medelingen / oproepen	15
Lid worden	15
Vertegenwoordigers	15
Kunst en vliegwerk	16

Redactioneel

Het eerste Gierzwaluwen Bulletin van 2003 ligt voor u. Zich van geen vogelpest bewust zijn de gierzwaluwen alweer in ons land gearriveerd. Zoals ieder jaar precies op tijd om zo snel mogelijk te beginnen met het voortbrengen van hun nageslacht of het zoeken naar een nieuwe nestplek of nieuwe partner als die is verdwenen. Misschien vinden ze dit jaar wel de kist, kast of dakpan die u heeft aangebracht of heeft laten aanbrengen. Wellicht lukt het u deze zomer de vogels met geluidsopnamen in zo'n aanpassing te lokken. Ter informatie en inspiratie vindt u in dit nummer o.a. het jaarverslag 2002/2003, een artikel van Erich Kaiser over de Duitse 2003 nummer één vogel, de torenvalk als gevaar, de gierzwaluw volgens Sovon's broedatlas, zelf dakpannen aanpassen, nesten in oude kloosters, een nieuw geluidsexperiment en meer. Zo leest u dat dit jaar GBN bij grote festiviteiten aanwezig is om onze boodschap uit te dragen en natuurlijk de aankondiging voor de landelijke verenigingsdag, dit jaar op 14 juni a.s. in Amersfoort. Daar bent u van harte welkom. De redactie wenst u in ieder geval een boeiende gierzwaluwzomer en voor nu veel leesplezier!

Bij de voorplaat

Eric Houtkamp uit Aalsmeer geeft met deze pentekening een impressie van gierzwaluwen in Amsterdam. Zijn inspiratie voor vogels heeft hij van zijn vader, die een verwoed vogelaar is. Dit is een van zijn kunstuitingen waar de gierzwaluw centraal staat. Wellicht zien we in de toekomst meer van zijn werk.

Bij: 'Kunst en vliegwerk'

Enthousiast lid Wim de Bock confronteert en vergelijkt in zijn tekening het reisgedrag van ons met dat van onze doelgroep, waarbij tijd en richting een factor zijn.

Gierzwaluw Bulletin jaargang 2

Nerveus...

Heeft u dat nu ook? Zo in de maand maart begint het wat op te komen. Ik pak de kalender er nog eens bij. Het zal nog ongeveer zes weken duren en dan zijn de eerste gierzwaluwen boven ons huis te zien. Er moet voor die tijd nog wel het een en ander gebeuren, zoals twee nestkasten bij een familie in de Julianastraat ophangen en nog een dakpan vervangen op een huis aan de Doelenkamp. Dit jaar gaan we ook drie camera's in de buurt plaatsen. Gelukkig zijn er ook nog enkele telefoontjes van mensen die reageren op een lezing, of bewoners die willen weten of hun huis geschikt is voor gierzwaluwen. Wij gaan natuurlijk kijken. De tijd om voorzieningen aan te brengen begint flink te dringen. Als de gierzwaluwen begin augustus net weg zijn, denk je dat er nog een lange periode is voor dit soort klusjes. Toch is het voor je het weet zo weer voorjaar. Gisteravond, 16 april 2003, zag ik boven ons huis de eerste drie huiszwaluwen vliegen. Het duurt nog ongeveer tien dagen en dan zal "onze" gierzwaluw arriveren. Na een overwintering in het zuidelijke deel van Afrika en na vele duizenden kilometers vol gevaren, vliegt hij recht op dat ene doel af, die nestkast aan ons huis. Toen ik nog postduivenhouder was, keerden de postduiven na een lange wedvlucht vanuit Zuid-Frankrijk terug op het duivenhok. Het gaf een onbeschrijfelijk gevoel, een mengeling van trots en diep respect voor de natuur. Het terugkeren van gierzwaluwen geeft me hetzelfde gevoel.

Als bestuur zijn wij bezig met de voorbereiding van de algemene ledenvergadering en ontmoetingsdag op zaterdag 14 juni a.s. Het belooft een nuttige, interessante en leerzame dag te worden, die u niet mag missen. Erich Kaiser, de Duitse specialist bij uitstek, is gastspreker! Gelukkig hebben wij midden in het land, in Amersfoort weer een prachtige locatie gevonden. Deze is voor iedereen redelijk bereikbaar.

Enkele belangrijke punten van bespreking binnen het bestuur zijn op dit ogenblik het plaatsen van camera's bij natuurlijke nesten. Dit jaar zijn al enkele camera's gemonteerd. Het is zeker de bedoeling dat er voor volgend jaar zomer tientallen geplaatst gaan worden. Op die manier kan meer kennis vergaard worden over de gierzwaluw. Sovon is zeer geïnteresseerd in de verzamelde gegevens. De gierzwaluw wordt op deze manier niet verstoord in zijn doen en laten.

Dat is (o.a.) waar wij voor staan !!

Ik wens u veel luister- en kijkplezier met onze gierzwaluwen tijdens het komende zomerseizoen.

Johan Tinholt, Vice voorzitter GBN

Jaarverslag 2002/2003

De vereniging, opgericht op 22 juni 2002, is al weer bijna een jaar oud. Het was een bemoedigend jaar, met een gestage groei van het aantal leden en donateurs.

Activiteiten

De vereniging werd verzocht deel te nemen aan diverse regioavonden van Vogelbescherming Nederland in de regio Noord-Holland, Amsterdam, Rotterdam en de regio Utrecht. In oktober hadden we een stand tijdens het symposium

Scholing dakpannen aanpassen

Foto: H. Sanders

Soortenbescherming in Ede. Ook waren we aanwezig tijdens de landelijke SOVON-dag in Nijmegen in november. Er werd veel interesse getoond en er waren veel vragen over alle mogelijke zaken betreffende de gierzwaluw.

Half maart was er een workshop 'zelf dakpannen aanpassen' voor bestuursleden en een aantal andere geïnteresseerden onder leiding van Rick Wortelboer. Hier leerden we huifjes (of neusjes) op dakpannen bevestigen om ze geschikt te maken voor gierzwaluwen. Deze kennis zal weer worden doorgegeven aan andere leden. (Red. zie artikel blz. 7 van M. v. Leeuwen). In april gaf Fred van der Lelie op uitnodiging van kunstenaar Esther Polak tijdens een Urban 2003-seminar in de RAI een presentatie hoe in zijn ogen de gierzwaluw de stad ziet. We zijn op 15 t/m 17 mei a.s. aanwezig op de Restauratiebeurs in 's Hertogenbosch. Een goede gelegenheid om met mensen kennis te maken die met gebouwen omgaan waar de gierzwaluw zo graag broedt.

We gaan in op de uitnodiging om op 28 september 2003 in samenwerking met Vogelbescherming, SOVON, de Steenuilenwerkgroep en de Roofvogelwerkgroep een inzending te leveren voor het 'Vroege Vogels Festival'. Er is subsidie verstrekt voor het camera project door het Prins Bernhard Cultuurfonds. Ook hier is sprake van een samenwerking, nu met SOVON Vogelonderzoek Nederland. SOVON heeft een brief aan de vereniging geschreven waarin vermeld staat welke gegevens SOVON nodig heeft. SOVON wil graag 50 natuurlijke nestplaatsen verspreid over Nederland en een controle groep van kunstmatige nestgelegenheid. Na een ervaringsjaar (2003) zal de vereniging in 2004 starten met de eigenlijke taken m.b.t. dit cameraproject. Er zijn al camera's uitgegeven aan leden met natuurlijke nestplaatsen. Al deze mensen hebben een installatie-advies ontvangen en de handleiding voor inventarisatie van gierzwaluwen Apus apus 2000. De vereniging heeft, van weer andere subsidiegelden, tentoonstellingmateriaal aangeschaft, een mooie draagbare tentoonstelling, die op toekomstige exposities of andere plaatsen waar de vereniging zich wil manifesteren, geplaatst kan worden. Een bijbehorende lampenset werd betaald door de provincie Noord-Holland. Er zijn drie bulletins uitgekomen. Van het nul-nummer werden 870 exemplaren verspreid, van het tweede nummer 350 exemplaren. Het aantal leden bedraagt per 1 mei 130 leden en 20 donateurs. Tijdens de ledenvergadering van 14 juni a.s. komen de financiële en bestuurlijke zaken aan de orde en worden daar verantwoord.

Marleen Andriessen, secretaris

Eind november 2002 verscheen *De Atlas van de Nederlandse broedvogels*. Deze Atlas is een uitgave van SOVON vogelonderzoek Nederland. Dit artikel over de gierzwaluwen is met toestemming uit de Atlas overgenomen.

Gierzwaluw *Apus apus*

Dick Jonkers

De Gierzwaluw, die vrijwel zijn hele leven in de lucht doorbrengt, broedt van Noord-Afrika tot ver in Fenno-Scandinavië en oostelijk tot in China. De Nederlandse broedvogels vertoeven 's winters in Afrika ten zuiden van de evenaar en zijn van eind april of begin mei tot in juli, uiterlijk september, in ons land aanwezig. Van oorsprong is de soort een broedvogel van rotsen, die in sommige gebieden ook in boomholtes nestelt (Finland, Polen). Bij ons hebben Gierzwaluwen de kunstmatige rotsen van de bebouwing veroverd. Het zijn er meestal in kolonieverband huizende stadsbewoners geworden, die ook in dorpen en geïsoleerde bouwsels kunnen broeden. Ze nestelen onder dakpannen, dakgoten, dakkapellen, boeidelen van mansardedaken en accepteren ook aangeboden nestgelegenheden in de vorm van neststenen, nestkasten en speciaal vervaardigde gierzwaluwpennen. Wanneer gierzwaluwen in hun broedgebieden arriveren, kunnen geschikte nestplaatsen al door huismussen, spreeuwen of andere vogelsoorten bezet zijn. Gierzwaluwen zien er geen been in om deze eigenaars te verwijderen. Het voedsel bestaat uit kleine insecten en spinnen die in de lucht worden gevangen.

Voorkomen

Gierzwaluwen bezetten driekwart van de atlasblokken en ontbreken zelden in steden en dorpen met oude bebouwing. In nieuwbouwwijken vestigen zij zich in het algemeen pas wanneer deze enkele tientallen jaren oud zijn. Dit kolonisatieproces voltrekt zich momenteel goed zichtbaar in Flevoland, met Almere als duidelijkste voorbeeld. Op de Waddeneilanden is

de soort alleen op Texel vastgesteld. Grootschalige en dunbevolkte landbouw- en natuurgebieden zijn in het kaartbeeld kenbaar als witte plekken. De Hollandse duinen en delen van het Deltagebied zijn hiervan een illustratie. Verder ontbreekt de soort in zwaar beboste gebieden in Drenthe, Salland, de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en Noord-Brabant.

De verspreidingskaart suggereert dat er op veel plaatsen buiten stedelijke gebieden gierzwaluwen broeden. In dorpen en andere bebouwingskernen kan dit het geval zijn, maar of dit elders ook zo is, valt te betwijfelen. Hier en daar is wel geconstateerd dat de soort in afgelegen buurtschappen of op grote boerderijen nestelt, maar dit is lang niet overal het geval (Bakker et al. 1996). Incidenteel zijn ook broedgevallen in huizen in bossen vastgesteld (Jonkers 1998). De Gierzwaluw is een moeilijk te inventariseren soort, die tot op grote afstand van zijn nest kan foerageren. Bovendien zwerven voortdurend groepjes niet-geslachtsrijpe vogels rond op weg naar nestgelegenheden. De mogelijke en zelfs een deel van de waarschijnlijke broedgevallen zijn daardoor lastig te interpreteren. Vermoedelijk is het kaartbeeld tot op enige hoogte vervuild geraakt met niet ter plaatse broedende vogels.

Veranderingen

Uit de veranderingskaart spreekt geen duidelijk beeld, al overheersen de nieuwe vestigingen. Behalve de verwachte kolonisatie van steden in Flevoland vonden ook nieuwe vestigingen plaats in de Wieringermeer. De ruimere verspreiding in het zuiden en oosten van Noord-Brabant valt eveneens op. Ook Texel wordt nu vermeld; de Gierzwaluw broedt daar onregelmatig vanaf eind 19e eeuw (Dijksen 1996). De verdwijningen zijn zonder veel patroon over het hele land verdeeld.

Inventarisatieproblemen maken het lastig om de veranderingen te beoordelen. De verstedelijking van Nederland lijkt de soort op het eerste gezicht in de kaart te spelen. Dit zou de toename hier en daar op het platteland kunnen verklaren.

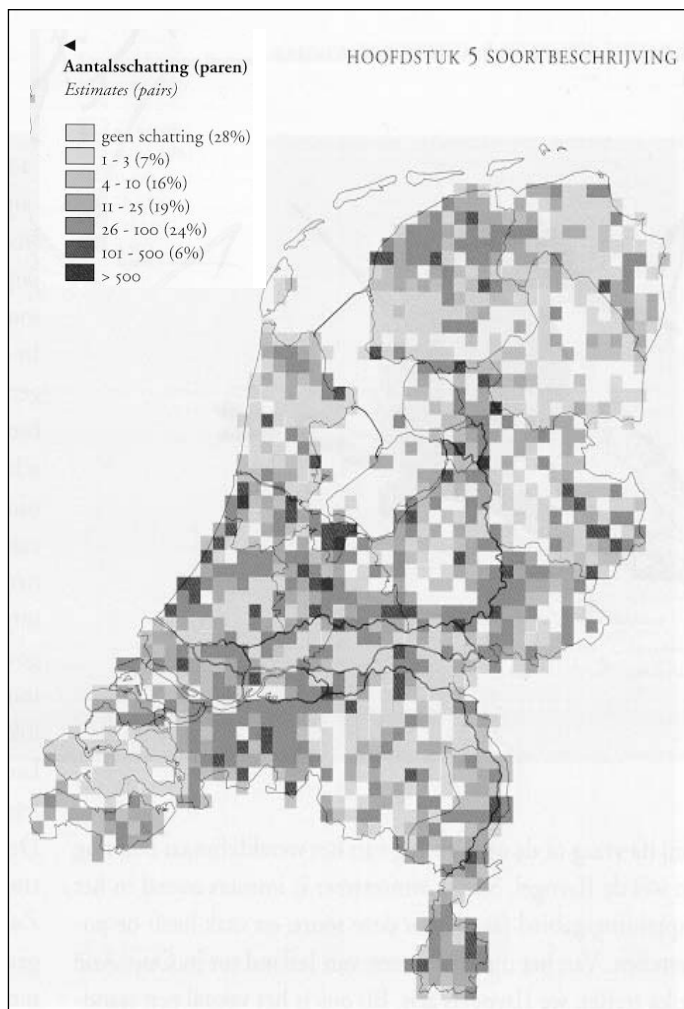
Broedzekerheid

Aantal blokken 1280 (76%)
o mogelijk 85 (7%)
o waarschijnlijk 326 (25%)
o zeker 869 (68%)

Verandering

o Aantal blokken +64 (+6%)
o verdwenen 123
o verschenen 187

Daar staat tegenover dat op tal van plaatsen traditionele nestplaatsen zijn verdwenen door afbraak, renovatie, betere isolatie en nieuwbouw: Soms zullen de verdwenen paren elders nieuwe broedplekken hebben kunnen vinden, bijvoorbeeld in aangeboden kunstmatige nestgelegenheden. Het bij dit onderzoek gebruikte niveau van atlasblokken is in wezen te grof om kleinschalige veranderingen in de verspreiding van deze soort te meten.

Dat de gierzwaluw op veel plaatsen onder druk staat, is echter zonder twijfel. Het is dan ook zinvol om de populatie te ondersteunen door nestgelegenheden aan te bieden. Daarnaast is het zonneklaar dat alleen zorgvuldig uitgevoerde monitoring enig inzicht kan bieden in de verspreiding en populatieontwikkeling van deze soort. Dit staat nog in de kinderschoenen. Een speciaal daarvoor vervaardigde handleiding kan daarbij hulp bieden (Andriessen et al. 2001).

Aantallen

Verschillende factoren maken het hachelijk om een populatieschatting te maken op basis van het atlasmateriaal of andere tellingen. Vanwege interpretatieproblemen (is de soort ter plaatse broedvogel?) en telproblemen (betrouwbare inventarisatie is zeer tijdrovend) zijn de door de tellers geleverde schattingen moeilijk op waarde te beoordelen, nog los van het ontbreken van schattingen in grote delen van het land. Op basis van het onderzoek in 1993 (45.000 paren; Bakker et al. 1996) wordt de stand, met veel mitsen en maren, gesteld op 30.000-60.000 paren. Vanwege methodologische verschillen kan dit getal niet worden vergeleken met eerdere schattingen.

In Der Falke 50 (2003) verscheen een artikel van de Duitse Gierzwaluwonderzoeker Erich Kaiser omdat de Gierzwaluw in Duitsland tot vogel van het jaar 2003 is uitgeroepen. Hier volgt een verkorte bewerking uit het Duits vertaald door Wim Smeets.

Gierzwaluw - Vogel van 2003 in Duitsland Fascinerend onderzoek aan een 'huisvogel'

Erich Kaiser

Zorgen om en wensen voor de Vogel van het jaar

Als oorspronkelijke holen- en rotsbroeder heeft de gierzwaluw in de loop der tijd geleerd door mensen gemaakte gebouwen als rotsen te benutten. Er zijn weliswaar nog steeds gierzwaluwen die in boomholten broeden, maar dat is bijna uitsluitend het geval in de Scandinavische bossen. In Midden-Europa is deze wijze van nestelen nooit erg in trek geweest en het aantal gierzwaluwen dat dit wel doet neemt steeds verder af.

Gierzwaluwen zijn niet in staat een zelfdragend nest te bouwen en zijn daarom aangewezen op voor handen zijnde holten. Toen in de Middeleeuwen steeds meer menselijke bebouwing kwam was de Gierzwaluw de enige in zijn soort die deze behuizing noordelijk van de Alpen ging benutten. In die tijd ontdekten zij voor het eerst de bouw van bruggen, kloosters en kastelen. Naarmate de gebouwen steeds hoger werden en de daken van steen ipv. stro of riet, verspreiden de gierzwaluwen zich over heel Europa tot bovenin Noorwegen.

Tegenwoordig wordt er op energiebesparende manieren gebouwd. Daarmee is de mens hard op weg om de Gierzwaluw en andere in huizen broedende vogels het in de loop der eeuwen ontstane 'recht' om in de gebouwen te broeden te ontnemen. Dit gebeurt op de zelfde onnadenkende manier als waarmee er in eerste instantie gelegenheid voor werd gegeven. Oude gebouwen die ruimte boden worden achteloos gesloopt of geïsoleerd tegen de kou, vaak zelfs midden in het broedseizoen. Soms worden dan onopzettelijk hulpeloze jonge vogels op het nest ingemetseld.

Het probleem is bekend maar er wordt nog veel te weinig aan gedaan om dit te verhinderen. De weinige mensen die dit onderkennen zijn bereid om de vogels te helpen. Jammer genoeg is dit een druppel op een gloeiende plaat.

Wat heeft het voor zin als ik aan mijn huis nestplaatsen heb gecreëerd voor 42 gierzwaluwpaartjes als duizenden naburige huizen zwaluw dicht wordt gebouwd of de gebouwen worden gesloopt? Dit kan alleen voorkomen worden als de natuurbeschermers van te voren op de hoogte gesteld worden van dergelijke plannen.

Swifts in a tower, klassiek onderzoeksvoorbeeld

Tot het midden van de vorige eeuw was er weinig bekend over het broedgedrag van de Gierzwaluw. Dit kwam omdat gierzwaluwen vaak op ontoegankelijke plaatsten van een gebouw nestelen. Daar kwam verandering in toen de Zwitserse onderzoeker Emil Weitnauer het idee had om gierzwaluwen kunstmatige nestplaatsen aan te bieden. Door een glasplaat te gebruiken was hij in staat vanuit een donkere observatieruimte het gierzwaluwfamilieleven ongestoord te bestuderen. Toen hij zijn studie in 1947 publiceerde was dat een kleine sensatie.

Zijn methode vond veel navolging door o.a. de bekende Britse ornitholoog David Lack, die in Oxford een bestaande gierzwaluwkolonie in een toren van de universiteitsbibliotheek inrichtte naar Zwitsers voorbeeld. Zijn in 1956 verschenen boek 'Swifts in a tower' was voor Erich Kaiser een bijbel betreffende gierzwaluwen. In 1958 bezocht Erich deze kolonie in Oxford en hij ontmoette daar David Lack. Hij werd door student Christopher Perrins van het station afgehaald en per motor naar de universiteit gebracht. Erich mocht alleen een hele dag de kolonie bekijken. Perrins is tegenwoordig hoofd van het instituut aan de universiteit en een wereldberoemd ornitholoog.

De gierzwaluwenkolonie in Kronberg

Erich vond de situatie aan de universiteit van Oxford verre van ideaal doordat men telkens maar op één van de nesten zicht had. Door van positie te veranderen kon een ander nest bekeken worden, doch dat was erg omslachtig. Voor studenten die een hele dag één nest in de gaten moesten houden was het een erg vervelende bezigheid.

In 1965 werd in Kronberg in Hessen, dichtbij Frankfurt, de basis gelegd voor de tegenwoordige gevelkolonie die ideale waarnemingsomstandigheden in zich heeft. Het is allemaal klein begonnen met één paar in 1966, twee paren in 1967, drie in 1969 en vijf in 1976. Het duurde tot 1982 tot 14 paren in de gevel broedden en tegenwoordig nestelen er regelmatig 17 paren in vier etages. Alle nestplaatsen zijn uitgerust met glazen achterwanden die allemaal vanaf één standpunt tegelijkertijd te bekijken zijn, waardoor er altijd wel iets te zien is. Van verveling is hier dan ook nooit sprake, zeker niet als er 6

tot 8 vogels met voedsel naar binnen vliegen. Het observeren van de vogels is sterk verbeterd, waardoor Kaiser nieuwe ontdekkingen heeft gedaan.

Erich ontdekte bijvoorbeeld dat jonge vogels hun nest gemiddeld 70 minuten na zonsondergang verlaten. Na lang zoeken naar een verklaring denkt hij het volgende. De jonge uitvliegende vogel heeft enkele honderden meters nodig om de aangeboren vliegkennis om te zetten in de praktijk van het vliegen. Als in deze onzekere fase een stootvogel in de buurt zou zijn, kan deze heel gemakkelijk de jonge vogel slaan. Door op dit late tijdstip in de richting van de heldere westelijke avondhemel te vliegen, is de kans dat er nog een stootvogel actief is erg klein.

Mannetje of vrouwtje?

Bij Gierzwaluwen is het niet mogelijk met het menselijk oog de geslachten te onderscheiden. Ook Lack kon dit niet hoewel hij het vraagstuk theoretisch opgeloste: hij had onderkend dat het bekende duetteren van een gierzwaluwpaartje uit twee verschillende tonen is samengesteld en dat één partner van het paar een hogere en de andere partner een lagere toon voortbrengt. Door de vogels met kleurstof op de staartpunten te

markeren gelukte het hem te bewijzen dat het vrouwtje de hogere en het mannetje de iets lagere tonen uit het duet voortbrengt. In het Britse vogelblad 'British Birds' publiceerde Lack deze ervaringen en Kaiser gebruikte dit en werkte het verder uit in zijn publicatie in 1997. Hierdoor werd het mogelijk een gedetailleerde studie van het gedrag van de beide geslachten te maken.

Het grote raadsel: overnachten in de lucht

Gierzwaluwen brengen het grootste deel van hun leven in de vrije lucht door. Ze komen gedurende hun negen maanden durende Afrikareis vermoedelijk nooit aan de grond of op een vaste ondergrond. Weitnauer was de eerste die deze vraag onderzocht heeft. Met een sportvliegtuig volgde hij 's avonds opstijgende niet-broedende vogels totdat hij ze op ongeveer 1500 meter hoogte uit het oog verloor door de toenemende duisternis. Op dezelfde manier lukte het hem 's ochtends deze vogels weer te volgen als ze weer afdaalden. Later slaagde hij erin samen met Bruno Bruderer met behulp van radar te bewijzen dat de gierzwaluwen onafhankelijk van het weer elke nacht op een hoogte tussen de 2000 en 3000 meter verbleven. Kortgeleden konden in Zweden Johan Bäkman en Thomas

Jonge vogels in een kast van Erich Kaiser Foto: E. Kaiser

Alerstam deze kennis nog verfijnen. Zij vonden uit dat gierzwaluwen zich bij hun nachtelijke vluchten oriënteren tegen de wind in. Daarbij hielden zij voortdurend een gelijkblijvende vliegsnelheid aan, wat tot gevolg had, dat ze in de richting van de wind afdreven als de windsnelheid groter was dan hun vliegsnelheid. Ze moesten dan de volgende ochtend terugvliegen naar hun uitgangspunt. Als er windstilte was, vlogen zij in grote cirkels rond om indien mogelijk op dezelfde plaats te blijven.

Erich Kaiser heeft zich ook diepgaand beziggehouden met dit fenomeen. In 1999 maakte de Australische gierzwaluwonderzoeker Mike Tarburton de verre reis naar Kronberg omdat Erich hem verzekerd had dat het in zijn kolonie mogelijk was niet broedende gierzwaluwen te vangen en te onderscheiden van broedvogels. Aanvankelijk was Mike erg sceptisch maar nadat binnen korte tijd tien niet broedende gierzwaluwen gevangen werden en Erich kon bewijzen dat er geen enkele broedvogel tussen zat, was hij zeer onder de indruk. Mike had twintig minizenders meegebracht van ieder 1,4 gram waarvan er tien aan niet-broedvogels bevestigd werden en tien aan vliegklare broedvogels. Deze zenders hadden een reikwijdte van 8 kilometer en de batterij was in twee weken leeg. De zenders werden met 'tweesecondenlijm' op de rug geplakt en na ongeveer twee weken vielen de zenders spontaan van de vogels af.

In 2001 werd in het vakblad 'Ibis' voor het eerst melding gemaakt van het werk aan deze gezenderde vogels. De onderzoekers hadden kunnen bewijzen dat de uitgevlogen jonge gierzwaluwen de eerste nacht reeds vrij in de lucht doorbrachten. Hieromtrent enkele amusante details. De gezenderde vogels

werden 's nachts gevolgd met auto's. Omdat de vogels zich totaal niet aan het wegennet hielden, waren de vogels regelmatig zoek daar het bereik van de zenders slechts acht kilometer was. Soms werden ze met veel geluk, teruggevonden. Op een nacht om drie uur zei Mike: "Bel nu je vrouw op met de melding dat onze tank leeg is en dat we geen flauw idee hebben waar we ons bevinden, maar dat de gierzwaluwen recht boven ons zitten."

Op een andere avond volgden Mike en Jan Holmgren, een Zweedse onderzoeker die eveneens aan het project deelnam, de rondom het huis vliegende en later opstijgende gezenderde gierzwaluwen. Plotseling werden beiden erg opgewonden. Eén zender verplaatste zich niet meer. Beiden waren er vast van overtuigd dat de gierzwaluw de nacht niet in de lucht doorbracht maar ergens in een ruimte van een huis. Ook de volgende dagen verplaatste de zender zich niet. Vermoedelijk was deze losgeraakt op grote hoogte en naar beneden gevallen, want de antenne stak als een zilveren grashalm uit het grasperk van de burens.

Bleef nog de vraag open, hoe gierzwaluwen in de lucht kunnen slapen? Vermoedelijk gebeurt dat op dezelfde manier zoals dat gebeurt bij walvissen en dolfijnen. Omdat deze op gezette tijden naar boven moeten om lucht te happen, schakelen zij een hersenhelft uit en de andere neemt de belangrijke functies over. Zo kan telkens een hersenhelft rust nemen. Bij gierzwaluwen gaat dat vermoedelijk op dezelfde manier, ze schakelen nonchalant gezegd over op de automatische piloot.

Het voordeel om in de lucht te overnachten

Hoe is het mogelijk dat bij gierzwaluwen zich een dermate energievretende manier van overnachten heeft ontwikkeld? In 2001 heeft Erich Kaiser hierover gepubliceerd waarbij de volgende hypothese geopperd werd. In Afrika leven ongeveer twintig gierzwaluwensoorten. Deze wonen in de meest uiteenlopende gebieden en hun populatie wordt begrensd door het voedselaanbod of door de beschikbare nestgelegenheden. Als de Europese gierzwaluwen hun winterkwartier betrekken, moeten zij deze voedselbronnen met hun Afrikaanse soortgenoten delen. Dankzij hun bekwaamheid om in de lucht te overnachten worden voor de gierzwaluwen enorme gebieden gereserveerd! De steppen- en savannegebieden van zuidelijk Afrika bieden aan de er normaliter levende gierzwaluwensoorten nauwelijks slaapplekken, laat staan van nestplaatsen, omdat rotsformaties en hogere bomen er nagenoeg ontbreken. Deze gebieden zijn het grootste deel van het jaar te droog en te arm aan insecten om attractief te zijn voor gierzwaluwen. Alleen in de korte regentijd is er een ongelooflijke insectenovervloed en de gierzwaluw, die zijn bed altijd bij zich heeft, vindt hier een uitgesproken luilekkerland. De regentijd verplaatst zich met de hoogste stand van de zon binnen de keerkringen. Dientengevolge hebben gierzwaluwen geen stationaire overwinteringsgebieden. Dit in tegenstelling tot alpengierzwaluwen en vale gierzwaluwen die gebonden zijn aan slaapplekken aan de grond. Met deze verschuivende overvloedgebieden pendelen de gierzwaluwen tot de Steenbokskeerkring en terug richting Kreeftskeerkring. Als de zuidkant van de Sahara bereikt wordt, levert het regengebied daar geen voordeel op en verlaten de gierzwaluwen Afrika om terug te keren naar hun Europese broedgebieden. Alle

Afrikaanse gierzwaluwensoorten broeden in de regentijd en zijn daardoor plaatsgebonden. Ook de niet-broedende soortgenoten blijven dan in de buurt van de broedgebieden. De gierzwaluwen daarentegen die in Europa broeden, zijn negen maanden lang vrij in hun bewegingen en als enige gierzwaluwensoort in staat de zich verplaatsende regengebieden te volgen. Ondanks hun grote aantal kunnen de gierzwaluwen in Afrika probleemloos overwinteren. Daardoor waren zij ook als enige soort in staat het enorme gebied ten noorden van de Alpen te betrekken toen door mensen opgetrokken gebouwen hun nestmogelijkheden boden.

Groeistadia Gierzwaluwen

Gierzwaluw 1 dag oud, 3 gram

Gierzwaluw 10 dagen oud, tussen 10 en 14 dagen gaan de oogjes open. 25 gram

Gierzwaluw 20 dagen oud, 35 gram, dekveren beginnen door de donsveren heen te groeien;

25 dagen oud: de nekveren breken door

Gierzwaluw 30 dagen oud, 40 - 60 gram

Gierzwaluw 40 dagen oud, 43 gram

De gegeven gewichten zijn de gewichten van de vogels op de nesten, dus onder natuurlijke omstandigheden.

Onder normale omstandigheden is de jonge gierzwaluw na 42 dagen vliegvlug; in slechte zomers kan dat oplopen tot 49 dagen.

-1-

Het moment van uitvliegen wordt bepaald door:

- a) lichamelijke kenmerken:
- gewicht rond de 40 gram minstens
 - vleugelpunten 3 cm voorbij de staart
 - kokertjes rond de uitgroei van de langste slagpennen zijn verdwenen.

Deze 3 kenmerken moeten aanwezig zijn wil men de vogel laten vertrekken.

- b) gedrag van de vogel:
- wordt onrustig
 - gaat minder eten
 - doet vleugel oefeningen
 - verliest gewicht
- c) weersgesteldheid:
- rustig, liefst zomer weer, geen sterke wind.

Johan Tinholt attendeerde de redactie op een tweetal interessante artikelen waarin de relatie tussen torenvalken en gierzwaluwen in twee specifieke gevallen wordt beschreven. Deze informatie willen we u niet onthouden, ondanks het feit dat het al wat oudere publicaties betreft. U treft hier de essentie van de artikelen.

Torenvalk plukkend aan geslagen gierzwaluw Foto: Oane Tol

Torenvalk slaat gierzwaluw

Nadat ik op 10 juni 2001 bezig was met roofvogelinventarisaties, besloot ik 's avonds toch nog eventjes naar de Ezumakeeg te gaan om te vogelen. Hier rond 18.00 uur aangekomen viel mij direct op dat in het gebied zeer veel gierzwaluwen vrij laag foerageerden. Hier zag ik ook een torenvalk staan bidden. Na mijn auto zo geparkeerd te hebben dat ik uit het geopende zijraam de torenvalk beter met mijn kijker kon observeren, zag ik dat het om een adulte man ging. Plotseling, en zonder een duikvlucht te nemen, sloeg de valk zijn poten uit en liet zich ineens recht naar beneden vallen om met een prooi in zijn klauwen op de weg te landen. De gedachte die door me heen flitste, werd spoedig bewaarheid toen ik mijn telescoop op de vogel richtte: het mannetje torenvalk had een gierzwaluw te pakken. Na gauw mijn fototoestel met adapter op mijn telescoop te hebben geplaatst, heb ik van 50 m afstand mijn eerste foto's kunnen nemen van de plukkende torenvalk. Na ongeveer 20 minuten plukken vloog de torenvalk met de prooi naar zijn nestkast.

Op plukplaatsen van boomvalken had ik al wel huis-, boeren- en gierzwaluwen als prooi gevonden. Van de torenvalk was mij dit niet bekend. Zo ben ik een ervaring rijker en heb ik mooie foto's kunnen maken. Toch denk ik dat het slaan van een gierzwaluw door een torenvalk op een samenloop van omstandigheden berust, in dit geval een talrijke aanwezigheid van gierzwaluwen waarvan er eentje toevallig iets te dicht in de buurt van de klauwen van de torenvalk kwam.

Uit: De Takkeling, 9(3), 2001: Oane Tol

Gierzwaluwen op menu van torenvalk

Roelof Speelman, Lutie de Jong en Hans Hasper

Tijdens observaties bij een torenvalknest in de kerkstoren van Anloo werd in 1995 ontdekt dat de jongen, naast muizen, ook gierzwaluwen aangeboden kregen. Het torenvalkpaartje bezette een voormalig nest van een kauw in één van de galmgaten in de kerkstoren. Onder de dakgoten van dezelfde kerk bevinden zich planken met ovale ventilatiegaten. Hoewel de

gleuven vrij groot zijn (20 cm bij 4 cm), werden de gaten gretig als nestplaats gebruikt door ongeveer 20 paar gierzwaluwen. Eind juni bevatte het nest vijf jonge torenvalken. Er werden geen prooien aangetroffen. Op 10 juli zagen we een koploze gierzwaluw op de nestrand. Een nadere inspectie van het nest vonden we de resten van maar liefst negen gierzwaluwen. De vleugels waren alle afkomstig van adulte exemplaren.

Op 11 juli kregen we een demonstratie van de wijze waarop de snelle gierzwaluwen door een torenvalk werden gepakt. Het valkvrouwje zat op een van de steunberen van de kerk. Ze gebruikte dit schuine muurtje veelvuldig als zitpost. Op een meter afstand van haar vloog een gierzwaluw een van de ventilatiegaten binnen. Onmiddellijk kwam de torenvalk in actie. Na enkele vleugelslagen greep ze zich met haar linkerpoot vast aan de rand van de opening. Fladderend en steunend op haar staart hield ze zich in balans. Met de rechterpoot doorzocht ze de ruimte achter de opening. Na enig graaiwerk had ze succes en trok ze een gierzwaluw uit de gleuf. De torenvalk liet zich met een zwenk vallen en verdween met prooi achter de kerk. Het hele tafereel duurde niet langer dan 20 seconden.

Discussie

Naar het zich laat aanzien profiteerde de torenvalk van de aanwezigheid van een broedpopulatie gierzwaluwen op korte afstand van een gunstige uitvalsbasis. Daardoor was ze in staat volkomen vitale, volwassen gierzwaluwen te grijpen die normaliter buiten het bereik van haar jachtmogelijkheden hadden gelegen. Ze moest haar aanval goed timen, en wel zodanig dat ze kort na de gierzwaluw bij de invliegopening zou aankomen om net op tijd de weggroeiende vogel te kunnen vastklauwen. Vandaar misschien dat de aanval op een gierzwaluw op een meter afstand van haar zitplaats succesvol was.

De situatie in Anloo hield mogelijk verband met het geringe voedselaanbod in 1995. De stand van de veldmuis, normaal de belangrijkste prooi van de Torenvalk, was laag (Van Manen 1995). Mogelijk vormden de gierzwaluwen met hun

40 gram lichaamsgewicht een aantrekkelijk alternatief. Deze prooien konden bovendien naast de deur worden gehaald, waardoor het torenvalkvrouwje tegelijkertijd haar eigen nest in de gaten kon houden. Gezien het tijdstip van de vangsten begin juli, lijkt het niet aannemelijk dat de gevangen gierzwaluwen verzwakt waren. In die periode was het namelijk schitterend weer en de gierzwaluwen scheerden tierig in volle vaart rond de kerkstoren.

Uit: Drentse Vogels (8) 1995

Beter een gat in je pan dan in je hand

Marc van Leeuwen

Zwaar werk voor lichte vogels

Half maart besteedden negen geïnteresseerden op initiatief van de afdeling Amersfoort een zaterdag in de werkschuur van Landschapsbeheer Utrecht om de fijne kneepjes van het 'dakpanverbouwen' in de vingers krijgen. Onder de bezielde leiding van Rick Wortelboer, die zijn specifieke ervaring op dit gebied meebracht, werden er gaten in dakpannen geboord en gezaagd om ze geschikt te maken voor gierzwaluwbehousing. Het maken van de gaten was de taaiste klus, vooral in de moderne betonnen pannen ging het niet zonder slag of stoot. Het eigenlijke aanbrengen van de kunststof huijjes was daarna een 'eitje'. De zelf meegebrachte pannen werden met groot enthousiasme omgebouwd tot riante gierzwaluwwoningen. Het was een gegier van jewelste. Helaas niet van de zwaluwen, maar van de verschillende elektrische apparaten tegelijk op het harde materiaal. De gebruikte gehoorbescherming en werkhandschoenen waren niet overdreven. Door een iets te fanatieke aanpak van een enkeling kregen sommige doe-het-zelvers ook wat gruis en vonken te verduren, maar gelukkig liep het allemaal goed af. De stemming zat er de hele dag goed in met koffie, soep en stroopwafels. Dankzij het mooie weer konden de bouwactiviteiten buiten plaatsvinden zodat het met de stofwolken ook nog reuze meeviel. Evengoed is dakpanverbouwen zeker geen activiteit voor de 'keukentafel'.

Gierzwaluw dakpannen verschaffen de gierzwaluwen toegang tot de ruimte onder de pannen. De pannen zijn hiertoe voorzien van een gat dat tegen de regen wordt afgeschermd door een huijje, ook wel neus genoemd. Als de neus goed is aangebracht heeft de gierzwaluw een invliegopening van minimaal 70 mm breed en 35 mm hoog ter beschikking. De gierzwaluw maakt haar nest niet direct onder de invliegopening, maar een beetje naar links of rechts. Om te voorkomen dat de eieren tussen de pannenlatten floepen kan er nog een hardboardplankje met een haaks er op gespijkerd latje onder de pan aangebracht worden dat de kier van de panlat afsluit. Alleen daken met een hellingshoek die steiler is dan 45 graden zijn geschikt voor de gierzwaluw.

Een geslepen benadering

De essentie van het werk is het maken van een driehoekig gat in de dakpan dat groot genoeg is voor gierzwaluwen, maar klein genoeg om met een huijje te kunnen overkappen.

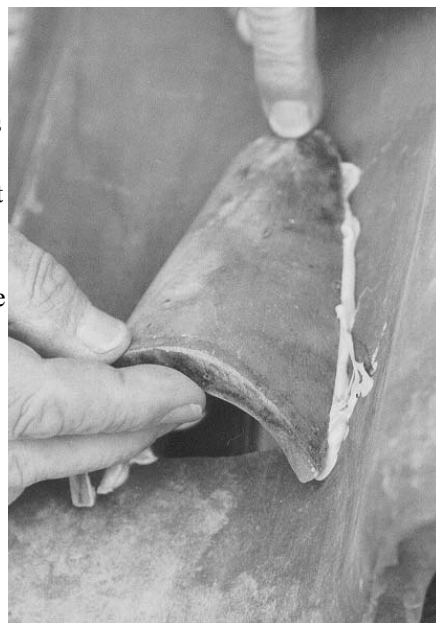
Zorgvuldig aftekenen van het tevoren goed pas gemaakte huijje op de gewenste plek is van groot belang.

Vervolgens kan het gat gemaakt worden binnen de afgetekende contour. Door vanaf de bovenkant van de pan te werken kan je voorkomen dat er lelijke scherven uitspringen aan de kant van de pan die in het zicht ligt. Bovendien vergroten de scherven de kans op lekkage langs de rand. Voor het maken van gaten zijn twee basismethoden bruikbaar waarbij het materiaal van de dakpan mede een rol speelt. In betonpannen is het het makkelijkst als met een betonboor op de hoeken van het te maken gat gaten worden geboord en vervolgens met een diamantzaagje in de decoupeerzaag het stuk tussen de gaten wordt uitgezaagd. Dit uitzagen kan ook met een haakse slijper met een slijpschijf voor steen of beton.

In terracottapanen kan relatief makkelijk met een slijpmachine een gat worden uitgeslepen. Voor alle methodes geldt dat de randen moeten worden gladgeslepen om te voorkomen dat de vogels hun veren beschadigen aan scherpe kantjes of er zelfs aan blijven hangen.

Na het maken van een gat volgt het precies op maat maken van het huijje. Onze huijjes waren acrylkoepeltjes van Artiprex in De Meern. Dit model is voor de meeste pannen iets te groot zodat er een stukje af moet. Bovendien hebben zij een 'drempeltje' dat wij er uitzaagden om het voor de gierzwaluwen makkelijker te maken om het nest in- en uit te gaan. Er wordt gewerkt aan een nieuwe uitvoering, maar de oude zijn met wat meer slijpwerk op zich nog prima bruikbaar. Als alles past maken we de dakpan goed stofvrij en brengen een dikke rand vorstbestendige montagekit aan langs de rand van het gat. Doe dit ruim, de kit moet eventuele onregelmatigheden in de aansluiting kunnen opvullen. Het huijje wordt er nu opgedrukt en de kit die aan beide zijden van de naad uitpuilt gladgestreken. Let er op dat het een gladde overgang is, met name aan de kant waar de regen met kracht van het dak stroomt. Strijk ook de binnenkant goed glad. Als de kleur van de kit niet overeenkomt met de kleur van de dakpan kan je wat van het vrijgekomen steenslijpsel over de kit strooien en erin drukken. Leg de pannen zo weg dat de net geplaatste neusjes niet verschuiven voordat de kit vast geworden is. Laat de kit nu minstens 24 uur drogen voor je de pannen op het dak plaatst.

Er is een handleiding beschikbaar voor geïnteresseerden, geschreven door Rick Wortelboer, die via de redactie verkrijgbaar is.

Lokken met geluid van een nieuwe solist

Ingrid Nagtzaam

Het bezetten van een nieuwe nestplaats vraagt vaak veel geduld, vijf tot tien jaar is geen uitzondering.

Gierzwaluwbeschermers vertellen dit aan ieder die nieuwe nestgelegenheid aanbiedt. Op meerdere plaatsen is met het lokken van geluid de wachttijd, tot de nieuwe broedruimte werd ontdekt, aanzienlijk teruggebracht.

Uit de artikelen van Erich Kaiser weten we dat de "Srie - Rie" het gezamenlijke geluid is van een vrouwtje en een mannetje. De opnames uit de kolonie van Kaiser hebben al op een aantal plaatsen tot succes geleid. Vooral op plaatsen waar al broedende gierzwaluwen in de omgeving waren.

In 2002 is er geëxperimenteerd met het op de computer gesplitste geluid van een mannetje en vrouwtje. Het resultaat viel tegen. De gierzwaluwen die overvlogen en het geluid hoorden, reageerden wel maar kwamen niet tot het verkennen van de nieuwe broedplaats.

Het splitsen van vrouwtjes- en mannetjesgeluid heeft vele gierzwaluwbeschermers aan het denken gezet. Een op het nest zittend vrouwtje (of mannetje) roept om haar (zijn) partner en geeft een 'sologeluid'. Deze gedachten hebben geleid tot de opname van 'Schimmeltje', zo genoemd omdat hij wat witte vlekjes rond zijn snavel had.

Schimmeltje was een vogel die al op zeer jonge leeftijd in de opvang bij Marjos Mourmans kwam. Steeds als Marjos de kamer binnen kwam riep hij haar. Hij probeerde haar snel naar zich toe te krijgen met eten. Dit roepende aandacht vragende geluid hebben we opgenomen.

Helaas, Schimmeltje heeft het niet gehaald. Hij/zij is een prachtig volgroeide vogel geworden maar bleek niet in staat tot vliegen. Een gierzwaluw die niet vliegt heeft geen leven! Schimmeltje is ingeslapen maar zijn geluid leeft voort en zal hopelijk tot succes leiden. Fijn dat velen weer mee willen doen aan dit nieuwe experiment.

Deze brief heeft het bestuur van Vogelbescherming Nederland ontvangen. Vogelbescherming steunt hiermee de GBN.

Geachte mevrouw Andriessen,
Ten behoeve van uw contacten met betrokken partijen, vindt u onderstaand een korte zienswijze van Vogelbescherming Nederland met betrekking tot het bieden van nestgelegenheid aan gierzwaluwen.

Om verschillende redenen gaat deze soort in Nederland in aantal achteruit. Het aanbieden van geschikte nestplaatsen is een belangrijke stap in het tot staan brengen van deze achteruitgang. Uit de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002) komt het volgende citaat: "Dat de gierzwaluw op veel plaatsen onder druk staat, is echter zonder twijfel. Het is dan ook zinvol om de populatie te ondersteunen door nestgelegenheid aan te bieden.

Vogelbescherming Nederland hecht er aan hieraan toe te voegen dat het plaatsen van nestgelegenheden voor gierzwaluwen op geen enkele wijze leidt tot overlast voor de betreffende panden. Nestmateriaal wordt nauwelijks gebruikt en, anders

dan bij enkele andere vogelsoorten, vervuilen gierzwaluwen de gevel niet.

Huiszwaluwen kunnen de gevel wel vervuilen, maar hiervoor zijn doeltreffende en eenvoudige maatregelen te nemen.

Gezien het feit dat het aanbieden van geschikte nestgelegenheid de gierzwaluw in belangrijke mate kan helpen, steunt Vogelbescherming Nederland van harte het nuttige werk van uw vereniging.

Ik hoop u hiermee naar wens te informeren.

Met vriendelijke groet,

Gerald Derksen

hoofd Vogelinformatiecentrum

Gevleugelde inwoning

Bewerking: Marjo van der Lelie

Lutherse kerk te Utrecht

Nestgelegenheid creëren voor vogels is niet iets alleen van deze tijd. In de

Middeleeuwen werden al nestplaatsen gemaakt.

Enerzijds om na een lange winter een eiwitrijk maal op tafel te zetten, anderzijds om een welkome plek aan te bieden voor vogels.

Er zijn diverse vormen van vogelnestplaatsen bekend. Dit artikel gaat

over plaatsen waar de gierzwaluw zich door de jaren heen hebben gevestigd.

Van een aantal oude gebouwen is na restauratie bekend geworden hoe de nestplaatsen eruit zien.

De Lutherse kerk te Utrecht is hier een goed voorbeeld van.

Het meest uitgebreide verslag over de restauratie van de Lutherse Kerk is opgetekend door Frans Kipp (Architectonisch en Bouwhistorisch Centrum).

Het bouwhistorisch onderzoek is tijdens de restauratie in de jaren 1984-1985 uitgevoerd. De omstandigheden maakten het destijds mogelijk dat je de kleine ronde openingen in het muurwerk, die je van beneden af kon zien zitten, eens nader kon bekijken. De inwendige vorm van de nestholtes en de wijze waarop zij bij de bouw van de kapel omstreeks 1412 in het muurwerk waren opgenomen konden worden bestudeerd. Daarbij vielen de nestholten in twee categorieën te scheiden: een deel was behalve van buitenaf via de invliegopening ook van binnenuit toegankelijk.

De vraag blijft open of deze toegankelijkheid vanaf de vliering boven het houten tonggewelf alleen voor vogels was bedoeld of ook bij tijd en wijle voor mensenhanden. Helemaal logisch lijkt dit laatste niet, aangezien de openingen aan de binnenzijde van de topgevel (alleen aan de oostzijde), ter grootte van een uitgespaarde klezoor, vrij klein en niet erg gemakkelijk toegankelijk waren. Anders ligt dit bij de holten vlak onder de

geprofileerde bakstenen gootlijst van de langsgevels die op die hoogte ook in de beide topgevels voorkomen. Hier is het muurwerk aanmerkelijk dikker en zijn de nestholten duidelijk bedoeld als het exclusieve privé-terrein van de daarin geïnteresseerde vogels. Deze nestholten bestaan uit een uitgespaard U-vormig gangetje van een halve baksteen breed en twee lagen hoog, afgesloten met een halve baksteen op z'n kant met een

kleine ronde opening in het midden (doorsnede 2,5 cm). Gezien de kleine opening en de hoge ligging (ca. 15 m boven het maaiveld) kan hier de eventuele culinaire belangstelling van de nonnen van het Abraham Dole klooster geen rol hebben gespeeld. Het lijkt eerder aannemelijk, dat men bij deze holten de natuurlijke insectenbestrijding in de kap van de kapel (en mogelijk de naaste omgeving) op het oog had: een effectief preventiemiddel tegen knaagkevers. Het is mogelijk dat dit ook opgaat bij de eerste categorie: zouden in dat geval de openingen aan de binnenzijde van de topgevel zijn bedoeld als uitnodigende directe toegang tot de kapelzolder als foerageergebied?

Aan de buitenzijde zijn de meeste holten afgesloten met de reeds genoemde halve mop op z'n kant met een klein rond gat. Deze gaten zijn dus echt voor insectenetende vogels aangebracht. Op sommige plaatsen zijn ook dubbelwoningen, waarbij een hele mop met twee gaten als front in het muurwerk is opgenomen. Beiden gaten komen uit in een eigen nestholte. Voor zover mogelijk zijn de bij vroegere reparaties dichtgezette of weggewerkte openingen bij deze restauratie weer heropend. Vrijwel alle holten worden bewoond, merendeels door gierzwaluwen.

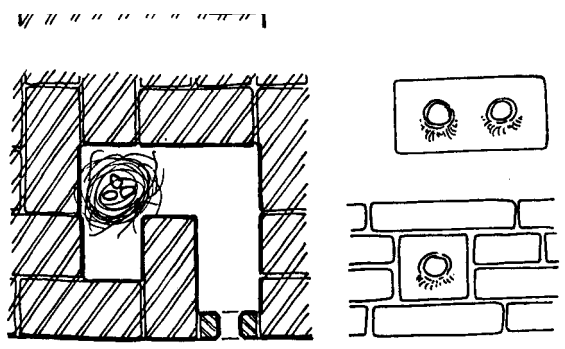
(Met toestemming is dit gedeelte van een artikel van Frans Kipp overgenomen uit Archeologische en Bouwhistorische Kroniek der Gemeente Utrecht).

Agnietenklooster te Elburg

In dit voormalig klooster (nu het gemeentemuseum) zijn vogelgaten aangebracht. Het klooster is in een aantal perioden gebouwd. In alle muren zijn gierzwaluwopeningen te zien. Een bijzonder detail is de tuitgevel aan de Jufferenstraat. In de top van deze tuitgevel zit een kruis dat gevormd wordt door 23 vogelstenen. Iedere steen is 12-12 cm met in het midden een cirkelvormige opening van 3,6 cm middenlijn. Deze opening geeft toegang tot een holte in de muur van 18 cm.

Deze nestopeningen worden gebruikt door de gierzwaluwen. De muur van het klooster aan de Jufferenstraat wordt 3x horizontaal doorsneden door een rand "muizentanden". Hieronder zitten vogelgaten. Ze worden bewoond door gierzwaluwen. Muizentanden hebben een decoratieve functie maar dienden ook als waterlijst. Dit voorkomt dat de muur doorwatert. Een spouwmuur kende men nog niet.

De bedoeling van al deze vogelgaten is duidelijk. De kloosterlingen hebben in navolging van de Heilige Fransiscus duidelijk willen maken dat ook vogels welkom waren. In het gierzwaluwenseizoen is het een heerlijke plaats om te genieten van de vele gierzwaluwen die in het gebouw broeden en die om het gebouw heen vliegen.

REGIONIEUWS

't Vugeltje

De vogelwerkgroep 'Ut Vuggelke' uit Bakel heeft ervaring opgedaan met de huisvesting van gierzwaluwen. In de Emmastraat in Bakel bevindt zich een van de grootste gierzwaluwkolonies van de wijde omtrek. Hier zijn enkele jaren geleden 40 kasten opgehangen en in 2002 waren er 12 bewoond door gierzwaluwen. De Vogelwerkgroep uit Gemert wil dit goede voorbeeld volgen en beide werkgroepen zijn deze winter gezamenlijk bezig geweest om houten kasten te bouwen voor de gierzwaluwen. In een artikel over deze vogel in hun plaatselijk nieuwsblad proberen ze de inwoners van de zeven kernen van Gemert-Bakel zover te krijgen om een plaatsje te creëren voor deze bijzondere zomergast. Het liefst zien ze buurtgemeenschappen die zich collectief aanmelden. Ze waarschuwen ook dat niet elk huis of huizenblok geschikt is om kasten op te hangen en dat het lang kan duren voordat een kast bezet raakt.

Uit: Gemerts Nieuwsblad door Lamber Vugs

Het volgen van late broedgevallen

Als de gierzwaluwen eind juli, begin augustus ons massaal verlaten, blijven de vogels die nog jongen te verzorgen hebben achter. Vroeger werd beweerd dat alle vogels vertrokken, ongeacht het nog aanwezige kroost. Dat dit niet altijd het geval is blijkt uit onderstaand verhaal.

De drang om te vertrekken moet enorm groot zijn. Voedsel is er in de maanden augustus en september nog voldoende. Vogels die hun jongen tot half augustus nog verder verzorgen, komen vaak voor. Het lokaliseren van deze nestplaatsen is vrij eenvoudig, als je maar voldoende kennis hebt van het gebied, in mijn geval is dit Essen. De nog rondvliegende vogels worden in de gaten gehouden. Soms zijn dat trekkers, maar zij die boven een bepaalde plaats blijven cirkelen tonen ons bij het aanvliegen hun nestplaats. Het waarnemen van deze vogels kan je uiteraard niet alleen, dit is het werk van een aantal mensen van onze werkgroep.

Als de nestplaats gevonden is, komt het er op aan zo vaak mogelijk te gaan kijken, desnoods dagelijks. Om dit vol te houden moet je zeker gemotiveerd zijn, want je kan soms meer dan één uur naar een gierzwaluwloze lucht staan turen. De plaats waar alles zich afspeelde was de zeer landelijk gelegen kerk van Horendonk. We volgden de vogels eigenlijk vanaf 1 augustus toen nog twee vogels het nest bezochten, dit tot en met 13 augustus. Vanaf die dag zagen we nog maar één vogel die we dan ook bijna dagelijks gevolgd hebben tot 7 september, toen een jonge vogel werd gezien in de nestopening, klaar om uit te vliegen!

Op 19 augustus en 1 september werden nog eens twee vogels waargenomen, maar waarschijnlijk was dit trek. Wij hebben toen steeds maar één vogel gezien die het nest bezocht, waarbij hij of zij gemiddeld 4 minuten binnen bleef.

Vanaf 2 september nam de vogel een andere aanvliegroute, en zette ons even op het verkeerde been. Als je op 3 september rond 20.45 nog in-en uit vliegt begint het toch al redelijk duister te worden. Voor ons werd het steeds moeilijker om de aanvliegende vogel nog waar te nemen. Dit zijn geen gewone vogels meer, dit is zonder meer uitzonderlijk te noemen! Uitvliegen om kwart voor negen, betekent dat hij ten vroegste terug is om tien uur. Tijdens deze vele uren van wachten begin je toch een aantal vragen te stellen, waar je ook een antwoord op tracht te vinden. Wie van de ouders blijft, en wie vertrekt naar het zuiden?

Het vergt heel wat moed om op je eentje naar het zuiden te gaan, want het gevaar loert om elke hoek. We hebben de boomvalk drie keer zien langs komen, een mannetje sperwer twee keer. Spelen zij hier ook mee in ons verhaal en helpen zij misschien één van de vogels naar de eeuwige jachtvelden, en niet naar het zuiden. We weten dat deze predators hun jachtgebied zeer goed kennen, en ook de aanwezigheid van enkele foeragerende gierzwaluwen weten op te merken.

Als afsluiter werd nog een laatste keer gecontroleerd op 8 september van 19.10u tot 20.40u zonder succes.

Als je bijna dagelijks gaat kijken trek je ook de aandacht van de mensen die op hun beurt ons gade slaan. Af en toe komt het dan tot een gesprek, en de veelgestelde vraag is dan, kunnen die jonge vogels hun plan trekken, ze moeten tenslotte praktisch op hun ééntje de grote wereld in. De jonge vogels verlaten het nest als ze volledig ontwikkeld zijn, het evenbeeld van hun ouders, dus wij denken dat ze het wel redden. Vaak trekken ze mee met huis- en boerenzwaluwen die toch ook dezelfde richting uitgaan, of beter gezegd vliegen. Als beloning voor de vele uren wachten, hebben we toch ruim een maand langer van de gierzwaluwen kunnen genieten.

In 1996 werd nog een broedgeval opgevolgd tot 15 september aan de muziekschool van Essen-Statie. Ik zou graag willen weten of het opvolgen van deze late broedsels ergens anders ook gebeurt.

Breng mij op de hoogte. Dank u.

Waarnemers :René -Wim -José

Wim De Bock Guido Gezellelaan 13 2910 Essen Tel 03/667.49.19 e-mail debockwim@mine.be

Gierzwaluwproject bij mevrouw Klimp

Mevrouw Klimp woont in Den Helder in de Sportlaan en zorgt daar voor een tuin, waar ze allerlei leuke planten heeft en ook vogels. Met name de gewone tuinvogels als koolmees, pimpelmees, heggenmus, huismus en Turkse tortel profiteren hiervan. De huismus en Turkse tortel voert ze het jaar rond. Haar ervaring hiermee is dat hierdoor de tuin meer vogels aantrekt en het er ook gezelliger op is geworden. Door het plaatsen van een nestkast voor en achter wordt er ook bijna elk jaar een aantal jonge kool- of pimpelmezen geboren, alhoewel dit soms ook wel eens mis gaat. Ook de sperwer bezoekt haar tuin. Vol verbazing moest ze kortgeleden toekijken hoe een sperwer op zijn gemak in kleine hapjes een muisje aan het verorberen was.

Toen ze vorig jaar besloot om haar dak te laten renoveren, vroeg mevrouw Klimp mij welke dakpannen ze voor de gierzwaluw kon plaatsen. Helaas was het dak te vlak omdat gierzwaluwen uit de nestholte moeten kunnen vallen en ca 3 meter valruimte nodig hebben om voldoende draagkracht te

krijgen om weg te kunnen vliegen.

In de publicatie 'Bouwen voor gierzwaluwen' van Marjos Mourmans-Leinders (ISBN 90-9015861-8, NUR 944) had ik de opmerking 'creatieve

oplossingen' gelezen. Dus even deze documentatie doorgelezen en op bladzijde 35 stond de oplossing. Een hoek uit de kantpannen,

zodat ze van hieruit onder de dakpannen kunnen komen. Ik heb de documentatie bij mevr. Klimp gebracht om met de aannemer te bespreken. Verder heb ik later met

de aannemer Tuin nog een telefonisch gesprek gehad voor de laatste details en in de maand maart 2003 werd dit prima geregeld.

Om de in de wijk aanwezige gierzwaluwen attent te maken op de geboden nestgelegenheid zal binnenkort een CD via een luidsspreker worden afgespeeld dat op mooie dagen 's morgens de geluiden van gierzwaluwen zal laten horen. Rest mij om mevrouw Klimp te bedanken namens de gierzwaluwen. Zij is wat mij betreft met deze actie een voorbeeld voor anderen.

Fred van Vliet

Type Vathorst

In de nieuwbouwwijk Vathorst in Amersfoort moet o.a. rekening gehouden worden met de gierzwaluwen. In veel huizen verschijnen de houtbetonstenen (soms helaas al zonder inzetdop), Artidomus 001 en af en toe zelfs speciale dakpannen.

Bouwbedrijf Van Bekkum zag geen kans om één van deze vormen toe te passen. Ik heb geadviseerd om onder de ruime overkapping houten nestkasten te plaatsen. Na het prototype te hebben goedgekeurd is de opdracht om de kasten 'type Vathorst' gebaseerd op model 'Zundert' te maken uitbesteed aan De Wissel. De Wissel is een werkplaats voor mensen met een geestelijke achterstand. Het enthousiasme om de kasten te maken was groot. De kasten zijn vervaardigd van white cedar hout omdat dit duurzaam is en parasietwerend. De 43 kasten zijn klaar. Onder belangstelling van o.a. de lokale t.v. zijn de eerste exemplaren, op een koude dag in december, opgehangen. Vanuit een hoogwerker mocht één van de trotse makers de kast helpen vastschroeven, een bekroning op zijn werk! Ondanks de kou was het een leuke actie en bracht weer aandacht voor de gierzwaluw.

Marjo van der Lelie

'Ik was erbij toen de kastjes werden geplaatst'

Gerard van Beek, een opmerkelijk persoon met een minstens zo'n opmerkelijk product. Want niet iedere houtbewerker kan zeggen dat hij - samen met zijn collega's - 103 nestkastjes maakt voor gierzwaluwen.

Gerard en zijn collega's werken op de houtwerkplaats van Arbeidscentrum De Wissel in Amersfoort. 43 Kastjes zijn voor de nieuwbouwwijk Vathorst, de andere 60, type 'Zeist', voor een renovatieproject in de wijk Schuilenburg.

De nestkastjes zijn niet moeilijk te maken, vertelt Gerard; "Als de afkortzaag door de begeleiders goed is ingesteld, is het een kwestie van zagen, gaten boren, lijmen en schroeven."

Het geheel wordt dan nog eens goed geschuurd en dan kan het product worden opgehangen. Het is leuk werk, vindt hij. "We maken twee verschillende soorten kastjes, een recht en een schuin model. Ik ben erbij geweest toen ze geplaatst werden bij woningen in Vathorst. De televisie was daar ook bij!"

Gerard is sinds 1986 werkzaam op de houtwerkplaats van De Wissel en is daarmee de nestor van de groep. Hij voert bijna alle werkzaamheden zelfstandig uit; het is een echte vakman. Hij is dé specialist van het werken met de bandschuurmachine. Al het machinale schuurwerk, de fijne afwerking, neemt hij voor zijn rekening. Gerard heeft veel zien veranderen binnen de houtwerkplaats: "Op de oude Wissel begonnen we met een paar machines, nu hebben we er heel veel. We werken ook voor andere bedrijven en winkels. Nog dertien nestkastjes en dan is de opdracht klaar."

Uit Amerpoort magazine: Sandra van Beurden

Gierzwaluwkast type 'Het Gooi'.

Dick A. Jonkers

Regelmatig verschijnen nieuwe typen nestkasten voor Gierzwaluwen "op de markt". De projectgroep Gierzwaluwen van de Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken heeft in de loop der jaren diverse kasten gemonteerd. Ook een van de actieve leden, de Huizer Roel Huizenga, had al enige jaren geleden een aantal gierzwaluwkasten tegen de kopgevel van zijn huis aangebracht. Die waren van het model Losser, en hij constateerde dat deze maar niet bezet wilden raken, ondanks de bandjes met gierzwaluwgeluiden die hij afdraaide. De Gierzwaluwen kwamen wel kijken, maar nestelen ho maar! Hij kreeg het idee

dat de Gierzwaluwen eigenlijk via de muur naar binnen wilden, maar dit niet konden. De bijnaam 'haker' voor Gierzwaluwen

is niet zomaar ontstaan. Een idee werd geboren. Waarom niet een gat aan de muurkant? Het model gierzwaluwkast model het Gooi werd door hem gefabriceerd.

De kasten kunnen onder de schuine nok van een huis gemonteerd worden en zowel voor de linkerzijde of de rechterzijde uitgevoerd worden door de nestopening op de goede plaats uit te zagen. Een opstaand randje aan de onderzijde zorgt ervoor dat eieren en jongen niet uit het nest kunnen vallen. Indien gewenst kan men ook nog een nestkuiltje in de bodem maken. De kasten kunnen ook onder een dakrand of baggoot worden gemonteerd door rechte beugels te gebruiken. Wanneer alleen maar een rechte muur aanwezig is moet ook een bovenzijde aan de kast worden gemaakt en kan de kast met dezelfde beugels aan de achterzijde tegen de muur bevestigd worden. De kast is ruim genoeg om een luidsprekertje of infrarood cameraatje in aan te brengen.

Zo nodig kan Roel Huizenga benaderd worden om toelichting te geven. Zijn adres is Jacob van Heemskerckstraat 31, 1272 AW Huizen tel. 035 525 47 49.

De redactie stelt het op prijs als geboekte resultaten met bezetting van dit nieuwe type gierzwaluwkast voor publicatie in het Gierzwaluwen Bulletin worden aangeboden.

KORTE BERICHTEN

Cameraproject

In Amersfoort in de Verhoevenstraat is een cameraatje gemonteerd boven een bestaand nest. Gierzwaluwen broedden hier al jaren. 26 April zat de eerste gierzwaluw op zijn nest, twee dagen nadat de camera was geplaatst. Het is opvallend dat de vogel zijn tijd besteedt aan het onderhoud van zijn veren en aan veel slapen. Het is boeiend dat de gedragingen van de vogel van zo dichtbij te volgen zijn. In het volgende Bulletin lezen we vast de ervaringen van de gierzwaluwbeschermers die camera's hebben aangebracht.

De Nederlandse Restauratiebeurs 2003

GBN heeft een stand gehuurd op het grote tweejaarlijkse nationale evenement voor restauratie, monumentenzorg en conservering van ons cultureel erfgoed. Het is een driedaagse beurs waar veel voor ons interessante doelgroepen staan en naar toe komen. GBN hoopt hier veel mensen uit de bouwwereld, monumentenzorg, e.d. te informeren en enthousiasmeren om beschermende maatregelen voor de gierzwaluw te gaan nemen. De beurs is van 15, 16 en 17 mei in de Brabanthallen in 's Hertogenbosch (Info: www.restauratiebeurs.nl). De firma Atriprex uit de Meern, producent van gierzwaluwpannen en kasten, financiert de facilitering van onze stand. We zijn ze daar zeer erkentelijk voor.

Denkt u er over om de beurs te bezoeken, dan is het volgende belangrijk:

Er zijn nog 30 genodigdenkaarten te vergeven!

Als u hiervoor interesse heeft dan moet u **z.s.m.** contact opnemen met de redactie (033 46 136 30).

Vroege vogels

Het VARA programma 'Vroege Vogels' is al 25 jaar iedere zondagochtend op de radio te horen. Dat is de reden om dit jubileum te vieren met een grote manifestatie op 28 september in Apeldoorn. Wij zijn als GBN uitgenodigd om dit mee te vieren en voor inbreng te zorgen, samen met Vogelbescherming, SOVON, de Steenuilenwerkgroep en de Roofvogelwerkgroep. De voorbereiding voor deze manifestatie zijn in volle gang.

U krijgt meer informatie over deze dag te horen bij de zondagochtendradio-uitzendingen van Vroege Vogels of is te zien via www.vroegevogels.nl.

Urban 2003

In de RAI in Amsterdam werd onlangs Urban Planning 2003 gehouden. Urban behandelt de verschillende fasen en aspecten van de inrichting van de stedelijke omgeving en openbare ruimte. GBN werd uitgenodigd door kunstenaar Ester Polak een aandeel te leveren. Zij verzorgde een seminar 'Kijken naar de Openbare Ruimte' waar vijf disciplines lieten zien hoe ze de stad ervaren. Een stratenmaker, militair, cartograaf, bioloog en een urban explorer gaven hun kijk op de stad weer. Fred van der Lelie heeft allerhande daken gefotografeerd en heeft dat materiaal verwerkt tot een presentatie waar hij vanuit gierzwaluwogen liet zien wat de stad voor hen aantrekkelijk maakt. Aan dit seminar deden een 90-tal deelnemers mee.

Apus

Eenzelfde beweging
't hele leven lang
met een eenvoudige
srie
als vogel-vreugde zang.
Op reis naar verre landen
zo vrij.....zo ongeketend.....
duizenden insecten en
kilometers vretend.

P.J.C. van Overveld

Eerste gierzwaluwen 2003 gemeld

Via de email ontving de redactie een aantal meldingen:

14 april, Zaandam, 10 exx, Marijke v.d. Pol

24 april, Amersfoort, 20 exx, Wilma Verburg

25 april, Heeze, 2 exx, C. Kanen

25 april, Amersfoort., 25 exx, Robert Koch

29 april, drinkend uit de Eem, Amersfoort, Erik van Beers

Spreekbeurt

De 7 jarige kleindochter Sandra van Günther Prang heeft op school een spreekbeurt gehouden over de gierzwaluwen. Samen met haar enthousiaste grootvader heeft ze een verhaaltje gemaakt. Ze heeft verteld over het terugkomen uit hun overwinteringsgebieden, het terugkeren op het nest, het verzorgen van de jongen en het uitvliegen van de jonge vogels. Het was een groot succes en een leuk idee voor andere kinderen.

Gierzwaluw mummie

Op een koude dag in januari werd ik gebeld door meneer de Vries. Tijdens het opruimen van zijn zolder heeft hij een volwassen gierzwaluw gevonden. De vogel is volledig gemummificeerd. Maden, muizen en andere vraatzuchtige dieren hebben de vogel niet aangetast. Hij heeft de gierzwaluw in een doosje gelegd, zoals Sneeuwwitje uit het sprookje. Een prachtig geconserveerde vogel. Jammer dat deze vogel nooit meer tot leven zal worden gewekt.

VRAGEN

Isolatie

Als ik bij de architecten en bouwmaatschappijen aankom met Artidomus 001, de onzichtbaar in te werken neststeen, beginnen ze altijd over de isolatie die er wel of niet nog achter zou moeten kunnen. Ze zijn bang dat er als er geen isolatie achter komt er een koude brug ontstaat. Nu is er hoogwaardig geperst isolatiemateriaal (blauw van kleur, lijkt op geperst piepschuim) dat er makkelijk achter kan en kan aansluiten op de rest van de isolatie.

Hebben jullie hier al eens mee te maken gehad?

Is dat probleem bij jullie ook al eens naar voren gekomen?

Ingrid Nagtzaam (adres zie bladzijde 15)

MEDEDELINGEN

De algemene ledenvergadering vindt plaats op 14 juni 2003 te Amersfoort.

Na de vergadering is de GBN-verenigingsdag georganiseerd voor leden, donateurs en genodigden.

In de vergadering komen o.a. aan de orde: het jaarverslag, verkiezing voorzitter, huishoudelijk en redactiereglement.

Hierna volgt het programma van de verenigingsdag met presentaties van o.a. gastspreker Erich Kaiser!

Leden, donateurs en genodigden hebben inmiddels een uitnodiging ontvangen.

OPROEPEN

Project videomonitoring

Laat ons weten als u geïnteresseerd bent in videomonitoring!

Opgezette gierzwaluw

Günther Prang (zie hiernaast: Zeeland) heeft de redactie laten weten dat hij, als erkende preparateur, zonder kosten dode gierzwaluwen kan prepareren. Het probleem is dat hij zelden over dode vogels beschikt. Zijn oproep is contact met hem op te nemen indien u een dode vogel heeft gevonden die geschikt is om op te zetten voor educatieve doeleinden. Van hem hoort u dan hoe de formele procedure is.

Herhaalde oproep

Wie heeft een ervaring, vraag, visie of idee mbt gierzwaluwen, die de moeite waard is om in het Bulletin op te nemen?

Wie kan melding doen van broedsucces in speciaal aangebrachte nestvoorzieningen: nestkasten, neststenen, gierzwaluw dakpannen?

Wie heeft positieve ervaringen met geluidsexperimenten?

Wie heeft informatie over de architecten, bouwbedrijven, projectontwikkelaars, aannemers die zich met nestvoorzieningen bezighouden of dit in het verleden hebben gedaan?

Reacties graag sturen of mailen naar de redactie!

LID WORDEN

Als u gierzwaluwbescherming belangrijk vindt kunt lid of donateur worden van GBN door overmaking van 10,- op postrekening nr. 9145004 t.n.v.

Gierzwaluwbescherming - Nederland te Amersfoort, onder vermelding van: 'lidmaatschap 03' of 'donateur 03'.

Het Bulletin wordt automatisch toegezonden. Donateurs kunnen desgewenst aangeven geen prijs te stellen op het verenigingsblad.

Ga voor gierzwaluwbescherming!
Geef je op als lid of donateur per e-mail, briefkaart of telefoon:

Gierzwaluwbescherming - Nederland
M. Andriessen
Fideliolaan 78
1183 PN Amstelveen
(020) 645 52 07

GBN VERTEGENWOORDIGERS

Deze GBN-leden zijn aanspreekpunt voor meer informatie:

Groningen

R. Lindeboom, Rensumaheerd 94, 9736 AD Groningen
(050) 542 51 63, rlin@planet.nl

Drenthe

H. Snel, Pr. Bernhardsingel 7, 7941EX Meppel, (052)2261 879

Overijssel

G. Smoors, Wensinkstraat 45, 7622 CR Borne, (047)2665 048
E. Pullen, Rembrandtstraat 82, 7771 XJ Hardenberg,
(052)3264 048, egbert.pullen@hetnet.nl

Gelderland

J.J. Schröder, Meckelenburglaan 9, 3843 BH Harderwijk
(0341) 41 63 24, schroder.zoomers@freeler.nl

Utrecht

Mw. M. van der Lelie, P.J. Troelstralaan 44,
3818 KT Amersfoort, (033)461 3630, cf.vanderlelie@hccnet.nl
W. Smeets, Bachlaan 111, 3752 HG Bunschoten
(033) 298 31 47, smeets.foto@hetnet.nl

Noord-Holland

J.F.M. Alsemgeest, Elbe 9, 1423 CV Uithoorn, (0297)563 394
Mw. M.H. Andriessen, Fideliolaan 78, 1183 PN Amstelveen
(020) 645 52 07, gbn-ned@planet.nl
Mw. A. van den Berg, Van 't Hoffstraat 120, 2014 RK Haarlem
(023) 524 45 49, centrum@carolinabont.com
J.M. Fiedeldij Dop, Zuideinde 9a, 1551 EA Westzaan
(020) 420 65 67
D.A. Jonkers, Koggewagen 3, 1261 KA Blaricum
(035) 526 04 56, d.jonkers@12move.nl
Mw. E.C. van der Pol, Hanenpad 67, 1501 WC Zaandam
(075) 616 40 43, e.c.van.der.pol@freeler.nl
Mw. J.K.M. Schenk, Grote Beer 112, 1188 BD Amstelveen
(020) 647 54 89, jkm.schenk@wxs.nl

Zuid-Holland

N. van Dam, Parkhof 14, 2922 CS Krimpen a/d IJssel
(0180) 51 39 75, npvandam@planet.nl
E.J. Kriele, Kikkerveen 249, 3205 XB Spijkenisse
(0181) 64 11 53, ejkriele@ejkriele.myweb.nl

Zeeland

G. Prang, Sint Bavodijk 12, 4504 AA Nieuwvliet
(0117) 37 14 54

Noord-Brabant

A. Koenraadt, Molenstraat 9, 4758 AA Standaardbuiten
(0165) 31 51 36
Mw. M. Mourmans-Leinders, Zundertseweg 84, 4707 BP
Roosendaal, (0165) 53 58 10, marjosmourmans@planet.nl
Mw. I. Nagtzaam, Lindestraat 67, 4731 CM Oudenbosch
(0165) 31 55 65, nagtzaamingrid@hotmail.com
J. van der Rijt, H. Mesdagstraat 11, 5702 VK Helmond
(0492) 53 44 46

Limburg

Th. Kockelkoren, Tegelseweg 73, 5912 BB Venlo
(077) 351 81 97, th.kockelkoren@ps.nl
H. van de Laar, Doorvaartstraat 45a, 6443 AP Brunssum
(045) 527 32 11

België

W. Steinruch, Postbus 38, B-1630 Linkebeek
W.A. de Bock, Guido Gezellelaan 13, B-2910 Essen
(0032) (0) 36 67 49 19, debockwim@mine.be
L.P. Arnhem, Alfred Delaunoislaan 21/21
B-3001 Heverlee (Leuven), (0032) 22 06 18 88

Als u hierboven foute gegevens aantreft laat het dan de redactie weten. Graag vernemen we ook uw reactie als u op of van de lijst GBN-vertegenwoordigers wilt.

Kunst en vliegwerk

